

Софийски университет “Св. Климент Охридски”
Факултет: Класически и нови филологии
Специалност: Класическа филология

Курсова работа по римска литература:

**Осцилацията между власт, смърт и
афект**
(митът за Едип и прочитът му в трагедията
“Едип цар” на Сенека)

Ирина Симова, III курс

София, 2006

Съдържание

Съдържание	2
Няколко уводни думи	3
Опит за разчитане на митическия код	4
Оптиката на афекта у Сенека	7
Заклучителни думи	11
Библиография	12
Приложение	13

Няколко уводни думи

Всяко сюжетирание на мита е партикуларно. То откъсва монолитната семантична цялост на словото от нейното непосредствено ритуално случване. Сенека като че ли съполага именно представата за вирулентното сакрално в мита (деперсонифицираната, демонична и неумолима съдба) и трагедийния модел на жертвоприношението. Истинският трагизъм е отместен “в безвремието след изпълнението на Съдбата, той е свързан с безвремието, в което вече нищо не се случва”¹. Това е моментът на себепознанието, на автоидентификацията, която разкрива аз-а като друг, като чужд и другостта като “себе си”. Основният проблем в мита за Едип е именно артикулацията-осцилация между личност, интегритет и власт. Със самото си атопично и ненормирано съществуване той радикално проблематизира основополагащи светогледни опозиции като свое – чуждо, вътре – вън. В някакъв смисъл припознаването на идентичността му означава отпадане от идентичност.

В рамките на трагедийното протичане (препращащо към идеята за литературата като приемник на сакралното) според Нортръп Фрай може да се проследи такъв процес на разпадане на компактната представа за аз-а към роене на идентичности. Така и Едип е друг, чужд на своята идентичност, удвоен в оптиката на сакралния ексцес на властта и *aitia*-та.

Едип е парадигма за трансгресията – властова, династична, сексуална. Статутът му на суверен регламентира двойствената му природа на сакрален субект и личност, лишена от идентификация. В рамките на суверенната си анонимност и автономност той е субект на ексцеса, той, така да се каже, е негов автор. Самолишаването от погледа е акт на разрив, деструкция на монолитния аз, който не съвпада със “себе си”, репликиращ нормативната обреченост на съдбата. Застиването, фиксацията на погледа, рефлексията като повърхност, а не дълбина е финалното оттласкване от съзнателност след постигането и разпознаването на съдбовното².

¹ Манчев, Б. Невъобразимото. София, 2003, стр. 74.

² Пак там, стр. 73.

Опит за разчитане на митическия код

Радикалната тематизация на легитимирането на властта и разчитането на кода на континуитета на суверенната власт е смисловото ядро на мита за Едип. Като обект-субект на властта Едип е вътрешно разколебан и раздвоен (удвоен), изправен пред онтологически разрыв. Попада в хетерогенен режим на съществуване – в модуса на суверена той влиза в кадъра на сакралното. Той е партикуларното сакрално, рефериращо към наднормативната универсалност.

Митът за Едип е проекция и рефлексия на проблема за унаследяването в божеския пантеон, където фигурата на майката е решаваща за овластяването на сина. Гея спомага Кронос да заеме мястото на Уран. От своя страна Рея подсигуриява прехвърлянето на властта от Кронос към Зевс. Зевс, обаче, поглъща Метида, която би родила син, способен да го детронира. Той подсигуриява властовия режим и интериоризира способа на съхранението му – разума и предвидливостта (*metis*). Легитимирането на властта в човешки план (винаги в референция с божественния) проектира тази схема върху Лай като своеобразен хипостас на Зевс. Така Едип влиза отново в дубъл на идентичността като хипостас на неродения син на Зевс.

Хтоничният рефлекс за инцеста-табу като трансмисия на властта също е активен в божеския свят. Той е вписан и в генеалогичната линия на Кадмеидите. Зевс и Хера, Зевс и Семела, всъщност дори Лай и Йокаста са двойки, подчинени на този регистър (вж. Приложението). Сакралното табуиране на властта намира своя дублетен референт в санкцията на пророчествата, които са конститутивни за суверена. Неговата легитимност бива постоянно препотвърждавана в способността му за адекватен прочит на волята на трансценденталното.

Такива сакрални ядра се оформят в рамките на цикъла от основаването на Тива от Кадъм до смъртта на Едип, фундираща властовия интегритет на Атина. Проречеството винаги е кодифицирано, доколкото е табу. В кадъра на езика то се реализира като фетиш. Фетишът е фасциниращ. Той не бива да бъде гледан, защото ослепява: той е фасцинация (от латинската дума *fascinus*³ –

³ Сrv. Киняр, П. Фасцинусят. В: Секс и ужас. София, 2000.

именно безформена, хтонична форма). Образ, който се осъществява на границата на безобразното, хипертрофиран, обесивен, невъобразим.⁴

Досегът до този сакрално контаминиран предмет, провеждащ напрежението-фиксация във връзката обект-флуантност-нефигурируемо, внася демоническа и хтоническа образност в конституирането на властта. Тя става значеща като разрив, като пробив на външната събитийност, на сакралното, регламентиращо отблъскващо – фасиниращата ѝ природа. Суверенът е архифигурата на това случване, положен между архетипния ужас на епифаниращото се отвъдно и императива на собствения си статус – *telos*: смъртта. В този смисъл той е винаги *hubristes*, доколкото принадлежи на два битийни режима.

Демоническият и човешкият свят са споени, съположени от някакъв вид молекулярно напрежение между отделните аз-ове. Владетелят носи колективната идентификация на своите поданици. На другия полюс на сакралния пробив в човешкия свят стои *фармакосът*, отгласа от жертвоприношението, стремежът към непрекъснатост на битието – смъртта, даваща живот на обществото⁵. „Всъщност литературата идва след религиите, чийто наследник е. Жертвоприношението е един роман, кръвожадно илюстрирана приказка. Или по-скоро театрално представление в зачатъчно състояние, драма, сведена до финалния си епизод, когато жертвата (животно или човек) играе сама, но играе до смърт.”⁶ В най-сгъстената форма на трагическа идентификация аз-ът и *фармакосът* преливат в едно.

В Тиванската династическа традиция словото-фетиш се фигурира в рамките на поредица от отражения. Във версията на мита, предадена от Павзаний, Сфинксът се интерпретира като дъщеря на Лай, който ѝ разкрива тайната-фетиш на делфийското пророчество на Кадъм, достойние дотогава единствено на фигурата на царя. По този начин той ѝ делегира сакрално санкционираната власт на владетеля над живота и смъртта на поданиците си. Трансформацията на модуса на властта проиграва опозициите на живот-смърт (Лай губи полудемоничната си сингуларна власт, която трябва да премине през сгъстения образ на хтоничното – Сфинкса). Снема се религиозното в партикуларността на рационалността – в

⁴ Манчев, Б., „Невъобразимото”, София, 2003, стр. 133

⁵ Батай, Ж., „Еротезмът”, София, 1998, стр. 28

⁶ Батай, Ж., „Еротезмът”, София, 1998, стр. 88

категориалния преход на реда от уранично (универсален) през хтонично (демоничен) до рационално (човешки) – енигмата, разгадана от Едип. Това снизнождане на нормата е отваряне към отвъдност, прорез на сакрално. То е гранично събитие, защото реферира към ужасяващото, нефигуративното и непоносимото. Явява се като събитието на смъртта, в която архетипните идентичности на Лай – Зевс и Сфинкса съполагат ексцеса (Сенека ще промисли този мотив за афекта през неумолимата и безбрежна стихия на деперсонифицираната съдба) и властта.

Едип е нейният легитимен приемник, но е неразпознат като такъв. Неговата идентичност е апоретична. Императивът на разпознаването затваря тази спирала на ужасяващото, която препраща към затворения кръг на Съдбата, на уробороса, змията, ухапала опашката си. „Прозрелият Едип си избобжда очите. Това е нахлулото вероятно, причинило колапс на възможното. Избобдайки очите си, Едип превръща лицето си в Икона. В сакрално тяло.”⁷

⁷ Тодоров, В. Мимезис: фигури на дейното. В: Общуване с текста. Сборник с теоретически статии и есета. София, 1992, стр. 175.

Оптиката на афекта у Сенека

Сенека резюмира интерпретативния кадър на мита за Едип в трагичен фатализъм. Той заимства от Еврипид стихийната представа за *tyche*, прочетена през *fatum*-а на стоата. Образът на съдбата е сгъстяване на сакралното, неговото анонимно и латентно присъствие, чийто разрив тук е винаги ексцесивен и не-ордин-ерен.

Опозицията власт-афект е лесно разчитаема както в стоико-философски, така и в културно-исторически контекст. Доколкото напрежението се интензифицира не по хоризонтала (като сблъсък на фигури на властта), а по вертикала (динамично протичане между йерархично разслоени субекти: съдба – смъртни, император - поданици), тази неартикулирана и неартикулируема, безобразна и безобразна стихийност бива хипостазирана. Реципрочността между идентичност и другост бива снета.

Тази съвършена и завършена в себе си монада е трагедийно идентифицирана с чудовищното в драмите на Сенека. Нефигурируемият ужас на случайната и атопична събитийност е визуализиран чрез колосален ансамбъл от зверове или митически фигури, често препрощащи към тератоморфизъм. Хорът в края на трето действие на „Едип цар” ритуално възсъздава историята на Тива, поантирана от анималистичните и ексцесивните моменти в нея:

*Оттогаз чудовища само ражда
тази наша твърд: или змей в дълбоки
мрачни долове съска над вековни
стволища, вирнал свойта тъмносиня
страшна глава над извишени бори
и над хаонийски дъбове,
проснал върху твърдта
грозно туловище,
или земята, плодна с плод нечист,
оръжие разлива.*

...

*Ами внукът на Кадма, чието чело
се покрило с клонести гъсти рога
на елен бързоног? Подгонен бил той,*

*Актеон, от своите псета, и тъй
се понесъл стремглав по гори, планини,
и с още по-бързи нозе полетял
през пасища, долове и канари.
И трепери: зефирите носят стрели!⁸*

Нефигурируемото сакрално тук е представено от властта на съдбата над афекта. Текстът се подчинява на двойна оптика. От една страна се разгръща като драматургична репрезентация на фатализма: космологичният поглед над проклятието, нечистото, контаминираното, цялостната визия на отпадане от смисъл, ред, образ, форма, прозирно в историята на Кадмеидите, в иновативното промисляне на мита чрез слизането на Креон в подземното царство и в обесивния образ на чумната епидемия и смъртта. Като паралелен прочит се налага плътността и телесността, *разкъсването* като свеждане до плътта. И така възвишеното е чудовищното и съдбовното – това, което трансгресира нормата. Низхождането на формата е *де-формацията*, жертвоприношението, смъртта.

В това се състои иновацията на Сенека. Тази изначалност, предначалност на плътта като сводимост до образа на вирулентното сакрално се случва в топоса, въведен от Сенека – в *extispicium-a*⁹.

Тирезий постановява извършването на гадаенето по вътрешности на жертвено животно, доколкото се оказва неспособен сам да достигне до причината за чумната епидемия. Тук Сенека налага в пълно разгръщане естетиката на афекта. Сакралният ужас-табу на прорицаването протича в дименсията на *въ-плътеното* в слово жертвоприношение, което *разкъсва* плътта. Това е радикалната фасцинация на логоса. *Слепотата* на Тирезий е *оптиката* на репрезентацията. Манто предава на лишения от взор прорицател в детайлизиран разказ ексцеса на смъртта и мантичните практики. Чрез него (*въ-плътеното* слово) ритуалното убийство влиза в режима на иконичността:

*Към изток вирнал бе
глава телецът, трепетен пред слънцето,
въртеше взор и бягаше от зрака му.*

...

⁸ „Едип цар” в „Антични трагедии”, София, 1977, стр. 402 - 403

⁹ Rosenmeyer, Th. G., “Senecan drama and stoic cosmology”, London-Berkley-Los Angeles, 1989, p. 97-98

*Юницата сама подложи своята
глава под ножа и се просна. Бикът пък
след двоен удар се залюшка, падайки,
и дъх изпусна подир страшни гърчове.*

...

*Шурти поток от раната ѝ, зинала
в гърдите. А на него из дълбокото
кръвта едвам роси. Ала извий ли се,
тя руква от устата и очите му.*

...

*Какво е туй, о татко? Не с познатия
лек тласък трепкат органите: целите
ръце разтърсват те и бликва нова кръв.
Сърцето, излияло, болно, крие се,
сивеят вени, липсва част от жилките,
а в тъмна злъч, сразен, се пени черен дроб,
и – кобно за един монарх знамение, -
виж, две глави над него са се вдигнали,
и двете ги прикрива тънка кожица:*

...

*Редът е друг и всичко е разбъркано,
не знае нищо мястото си. Дробът е
не вдясно, пълен с кръв, не с въздух; вдясно е
сърцето; не обгръщат леки извиви
със мазен слой нагънатата вътрешност.*

...

*Кръв сивосиня багри черни съдове.
За бяг се готвят грозните им трупове,
рога в свещените жреци са вперили,
и те изпуцат хванатите органи.¹⁰*

Словото е ритуализирано в детайла на де-формирането, разчленяването на плътта в зрителен кадър. Тази *aut-opsia* на телесността, вкарването ѝ в режима на образа, въ-образ-яването ѝ е случването на афекта в предел. Това е *telos-ът*, в който безредието и непредставимостта на стихийната природа на съдбата се преформулират и (ре)формират в сингуларността на смъртта. Сцената на некромантиката е издържана и визуализирана отново като слово, представено от Креон. Нефигурируемото отвъдно също носи макабрични конотации.

¹⁰ „Едип цар”, прев. А. Ничев. В: Антични трагедии. София, 1977, стр. 391 – 392.

Драматургичният ефект цели да погълне Едип в пластичността на хаотичното съдбовно случване, където да се усети като пулсиращ негов елемент, провидян чрез генетично заложения му образ на хтоничното-чудовищното (дракона, сфинкса, вакхическото неистовство на Ино и Агава). Финалният ексцес на *fatum*-а е отнемането на властта, което в смисловия код на суверенността на фигурата на владетеля в крайна сметка се изравнява с тленността, с отказа от взор, със смъртта.

Заклучителни думи

Митът за Едип и прочитът на Сенека съвпадат в чистия интензитет на сакралното присъствие. В рамките на религиозното гръцко светоусещане Едип е *pharmacos*-ът, конституентът на преход и транс-*формация* на властта през ураничното, демоничното и хтоничното. Жертвеното съвпадане на слепота, смърт и власт е провидяно в модуса на легитимирането, на излизането от себе си, от идентификация, за да се постигне архи-*фигурирането* на субекта на властта, който съ-съществува едновременно в два битийни режима. Той е вписването, из-*образяването*, дори въ-*образяването* на властта в оптиката и кадъра на човешкото¹¹.

Сенека скъсва с традицията на властта като енигматичен прорез на сакралното в партикуларното „тук” и „сега” и пренася проблематиката в рамките на нефигурираната и неизказуемата стихийност на *fatum*-а. Визията на ексцесивната телесност, на разкъсаната и подложена на аутопсия плът се подчинява не на миметичен, а на иконичен принцип – афектът, съзерцаван фронтално.

Тази образност придобива своето основание и финален референт в хаотичността на непредвидимото, но предзададено и неумолимо съдбовно, в чийто режим се вписва чумата, лишеността от взор, смъртта. Така, в модуса на трагедийната рамка властта-ексцес на *fatum*-а и смъртта-телесност са рефлексивната схема на прочита.

¹¹ Манчев, Б., цит. съч., стр. 133.

Библиография

Батай, Ж. Еротизмът. София, 1998

Вернан, Ж.-П. Индивидът, смъртта, любовта. София, 2004

Драгоев, И. Мит и идентичност или защо Едип няма комплекс. София, 2002

Киняр, П. Фасцинусят. В: Секс и ужас. София, 2000

Манчев, Б. Невъобразимото. София, 2003

Тодоров, В. Мимезис: фигури на дейното. В: Общуване с текста. Сборник с теоретически статии и есета. София, 1992

Фрай, Н. Анатолия на критиката. София, 1987

Giancotti, F. Rez. zu Ch. Smitz, Die kosmische Dimension in den Tragoedien Senecas. – Gnomon, 69, Muenchen, 1997

Heldman, K. Untersuchungen zu den Tragoedien Senecas. – Hermes, Wiesbaden, 1974

Poetscher, W. Beobachtungen zu Sofokles und Seneca. – In: Symmicta Philologica Salisburgensia, Roma, 1980

Rosenmeyer, Th. G. Senecan drama and stoic cosmology. London-Berkley-Los Angeles, 1989

Приложение

6.2. Генеалогично дърво на Едип

